

li – Abdullah Kartal), İstanbul 1996, s. 61; Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden: Süfi yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul 1996, s. 1, 54; Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, İstanbul 2007, III, 33-48; Mehmet Y. Şeker, *Dünyada Âhiret Yörüngeli Yaşama Gayreti: Zühhd*, İstanbul 2011, s. 13-25; R. A. Nicholson, "Tasavvufun Doğuşu: İslâm'da Zühhd Hareketi" (trc. Mustafa Kara), *Fikir ve Sanatta Hareket*, VII. devre, sy. 3 (165), İstanbul 1979, s. 27; a.m.f., "Tasavvufun Kaynağı ve Gelişimi Üzerine Tarihi Bir Araştırma" (trc. Abdullah Kartal), *Üç İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/7, Bursa 1998, s. 690; I. Goldziher, "İslamiyetin İlk Zamanlarında Zühhd" (trc. Hayrani Altıntaş), *AÜİFD*, XXIV (1981), s. 539-546; L. Kinberg, "What is Meant by Zuhd", *StL*, LXI (1985), s. 176-194; Rifat Okudan, "Zühhd ve Süfilerin Zühde Yükledikleri Anlam: Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/1, Sivas 2002, s. 27-28; Kadir Özköse, "İslam Kültüründe Zühhd ve Zahidlik", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14, Isparta 2005, s. 159-187; Yaşar Nuri Öztürk, "Zühhd", *İA*, XIII, 638-639. SEMİH CEYHAN

Diğer Dinlerde. İlahî hakikate ve kurtuluşa ermek amacıyla seküler dünyaya ait her türlü nimetten uzak durulması gerektiğini öngören bir tutum veya yorum olarak zühhd anlayışı neredeyse bütün dinlerde mevcuttur. Zühhd ağırlıklı dinî yorum geleneği büyük oranda mistik, gnostik ve bâtinî unsurlardan beslense de bazan geleneksel dinî kuralların egemen olduğu anlayışlarda da zühhd hayatının ortaya çıktığı bilinmektedir. Basit bir tanımla zühhd ilâhî hakikate ve buna paralel olarak kurtuluşa ermek için az yeme, az uyuma, cinsellikten uzak durma, bedeni zorlayıcı hareketler yapma gibi eylemleri içeren bir tutumdur. Bu şekliyle zühhd anlayışının egemen olduğu dinî yorumlar dünya-âhiret dengesini esas alan geleneksel dinî anlayıştan oldukça farklıdır. Şüphesiz bu farklılık sadece iki anlayış arasındaki teorik meselelerle sınırlı kalmaz, her iki anlayışın geliştirdiği insan tipinden, çok özel kurumların varlığına kadar geniş bir yelpazeyi içine alır. Çoğu durumda bu anlayışların bir-biriyle çatışma içinde olduğu bilinmektedir. Batı dillerinde zühhd için kullanılan **asceticism** kelimesi Grekçe'de "şekil vermek" anlamındaki **askêo** fiilinden türetilen **askêsisten** gelir. Kelime Homeros gibi klasik yazarlarca "düzeltme, şekillendirme" anlamında kullanılsa da Helenistik döneme doğru spor eğitimi terminolojisinde "bedeni eğitime" anlamında özel bir mahiyet kazanmıştır. Kelime, milâttan önce II. yüzyıl civarında Grek pagan zâhidlerin bedenlerini kontrol etmesine işaret etmeye başlamış, böylece klasik zühhd hayatı karşılı-

ğında kullanılır olmuştur.

Zühhd, daha çok tek tanrılı dinlerle ilişkili bir kavram gibi görülse de çok tanrılı dinlerde de sıkça rastlanan bir olgudur. Porphyry (m.s. III. yüzyıl) *De abstinentia ab esu animalium* adlı eserinde eski Grek zühhd hayatından bahsederken "litotes" (sade bir hayat), "katastole" (kaçınma), "enkrateia" (nefis kontrolü) ve "karteria" (sabır) gibi bazı kavramları zikreder. Stoacı, Kinik, Platoncu, Pisagorcucu birtakım felsefe çevreleriyle Eleusis, Orfeus gibi bazı sır cemaatlerinde zühhd hayatının önemli olduğu bilinmektedir. Benzeri bir hayat tarzı Roma döneminde doğudan gelen sır cemaatleri aracılığıyla yaygınlaşmıştır. Antik Batı geleneğinde zühhd hayatını öngören yorumların varlığı büyük oranda Hindistan'a kadar uzanan bir etkiyle açıklansa da kırsal Grek dinindeki natüralist mistisizmin zühhd hayatına yol açmış olma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Zâhidâne hayatın bilindiği kadarıyla ilk ve en klasik örnekleri Hint dinlerinde ortaya çıkar. Hinduizm, Budizm, özellikle Jainizm zühhd hayatını öngören referanslarla doludur. Hinduizm'in kutsal kitaplarından Vedalar'da bulunan Rig Veda koleksiyonunun onuncu "mandala"sı "keşin" ve "muni" adıyla bilinen uzun saçlı, çıplak, münzevi ve şamanik birtakım ritüeller yapan kişilerden bahseder. Yine Rig Veda'da "yatın" denilen münzevilerden söz edilir. Atharva Veda'da değişik bir münzevi figürüne "vratya" adı verilir. Upanişad ve Aranyaka adıyla bilinen mistik Hindu metinlerinde zühhd hayatı Hinduizm'in temel haline getirilmiştir. Bir erkeğin yaşamının dördüncü evresinde ormanda zâhidlik yapması gerektiği vurgulanır. Aynı metinlerde "saddhu" ve "yogi" diye geçen figürler hayatını zühhd adayan kutsal kişiler olarak ortaya çıkar. Bugünkü Hinduizm'de zühhd hayatının klasik temsilcileri saddhulardır. Saddhu her türlü arzudan kurtulmuş, bedenine hükmedebilen ve tanrılarla iletişim kurduğunu söyleyen özel kişidir. Genellikle manastırlarda yaşayan saddhuların bütün eşyası bir bastonla su kabından ibarettir. Resmî Hinduizm'in çok olumlu bakmadığı saddhular veya yogiler Hıristiyanlık'taki marjinal keşişlere benzer. Hinduizm'de resmen tanınan zâhidlerin Şiva mezhebine mensup olanları "sannyasi", Vişnu mezhebine mensup olanlarıysa "vairagin" adıyla bilinir.

Zühhd yaşantısının önemli olduğu bir başka Hint dini Budizm'dir. Budizm, Buddha'nın daha dengeli bir hayatı tebliğ etmeye başladığı aydınlanmaya (nirvana) erme-

sinden sonraki yaşantısını esas alarak orta halli bir zühhd hayatı önermiştir. Budizm'de zühhd daha çok "bihikku" / "bihikkhuni" adını alan erkek veya kadın keşişlerle sınırlıdır. Zühhd yaşantısını sürdürebilmek için şu on üç görevi yerine getirmek gerekir. Lüks elbiseyi terketmek (pamsu kula), keşişlere ait üç parçalı elbise giymek (teci-varika), kâse ile günlük yiyeceklerini tedarik etmek (pindapata), dilenerek yiyecek toplamak (sapadanacarika), tek öğün yemek (ekasanika), her şeyi bir bohçada toplamak (pattapindika), fazla hiçbir şey yememek (kalupacchabhattika), ormanda yaşamak (arannika), bir ağacın altında hayatını sürdürmek (rukkohamula), hiçbir şeyden korunma ihtiyacı hissetmemek (abbhokasika), mezarda meditasyon yapmak / uyumak (susanika), sert zeminde uyumak (yathasantatika), uzanarak oturmamak (nesajjika).

Hint dinleri içerisinde zühhd hayatını en yüksek noktasına varırmış olan inanç Jainizm'dir. Bedenî olan her şeyi aydınlanmanın ve kurtuluşun önündeki en büyük engel gören Jainizm kurtuluşun ancak ruhsal uyanıklık hali ile elde edilebileceğini öngörür. Jainizm'deki zühhd anlayışının esası bedeni terketmek (samyana) kavramına dayanır. Az yemek, az uyumak, cinsel ilişkiden uzak durmak, hiçbir canlıyı öldürmemek, şahsî eşya ve mülk edinmemek gibi temel kuralları içeren samyanaya bir yeminle girilir. Samyanaya ancak "muni" denilen keşişler girebilse de Jainist öğreti tamamıyla zühhd hayatını öngördüğünden din adamı statüsünde olmayan kişiler de daha basit bir samyana uygulamaya imkânına sahiptir. Zühhd hayatını devam ettiren sıradan Jainler "sraavaka" adını alır. Kadınlar da katı bir samyanaya girebilirler ve "saadhivi" adıyla özel bir keşişlik unvanı alabilirler. Jainizm'de zühhd hayatının zirvesini "santhara" denilen uygulama temsil eder. Santhara yeme ve içmeyi gittikçe azaltarak bilinçli bir şekilde intihar etmektir.

Ortadoğu coğrafyasında Yahudilik söz konusu olduğunda zühhd hayatının mahiyeti tartışmalıdır. Yahudiliğin ilk evrelerinde ahlâkî ölçülülük ve dinî emirlere bağlılık kuralı önemliyse de o dönemde zühde varan bir anlayış geliştirildiğini söylemek zordur. Açık bir zühhd hayatı ancak ikinci diyaspora (büyük sürgün) öncesi ortaya çıkan bazı sofı ve mistik gruplarda, Ortaçağ Kabalacı çevrelerde, sofı Aşkenaz cemaatlerinde ve XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan Hasidik çevrelerde görülür. Bu tip marjinal yahudi çev-

ZÜHD

relerinin uygulamalarına kaynaklık teşkil eden inanç kalıpları da net değildir. Muhtemelen Grek gnostisizmi ile bazı Hint uygulamalarının erken zamanlardan itibaren yahudi kültürüne sızmaya başlaması mistik ve zühd hayatını öngören inançların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte yahudi zühd hayatına dair birtakım uygulamaların Kutsal Kitap'ta yer aldığı bilinmektedir. Herhalde bu referanslarla dış etkilerin sentezi yahudi zâhid tipini oluşturmuştur. Eski Ahid'de zühd hayatına kaynaklık teşkil etmiş olması mümkün referanslardan biri Rekabi adıyla bilinen cemaatten gelir. Medyenli bir kabile olan Re kabiler (Nehemya, 3/14; Yeremya, 35/1-19; I. Tarihler, 2/55) Arabistan civarındaki yahudilemiş Arap gruplarındandır. Şehirlerde yerleşmeye karşı çıkan Re kabiler şarap içmez, keyif verici yiyeceklerden uzak durur, sade giyinir ve çölde yaşarlardı. Muhtemelen bir nevi kâhin (kohen) kabilesi olan Re kabiler, Mekhilda de-Rabbi Yishmael gibi bazı Ortaçağ midraşlarında yahudi zâhidliğinin prototipi olarak sunulur. Eusebius gibi hıristiyan tarihçiler İsa'nın kardeşi Ya'küb'un zâhid ve Rekabi olduğuna dair bazı bilgiler rivayet eder. Modern tarihçiler Ölüdeniz civarına yerleşen Essenî gibi yahudi gruplarını Re kabilerle ilişkilendirir. Ayrıca Tervat'ta geçen (Sayılar, 6/1-21) Naziriler'in de yahudi zühd hayatına öncülük etmiş olabileceği ileri sürülmüştür. Bununla birlikte geçici bir süre için yemin ederek kendini Yahve'ye adayan ve zühd hayatı yaşayan Naziriler'in kalıcı bir zühd anlayışı oluşturma ihtimali zayıftır. Kökeni ne olursa olsun yahudilikteki zühd hayatına ait ilk bilgiler milâttan önce I. yüzyıl civarında ortaya çıkan Essenî ve Terapöt gibi mistik gruplara aittir. Pesimist (dünya hayatını olumsuzlayan) bir öğretiyi sahip olmasalar da Essenîler'in özellikle Ölüdeniz civarındaki Kumran mağaralarında, Terapötler'in de Mısır çölünde zühd hayatına benzer bir hayat yaşadıkları bilinmektedir. I. yüzyıl civarına ait Ölüdeniz yazmaları, Yeni Ahid, Assumption of Moses, Martyrdom of Isaiah, II. Baruch, I. Enoch ve Testament of Joseph gibi metinlerde bu dönem zühd hayatına dair referanslar mevcuttur. Bazı tarihçilere göre Hıristiyanlık da çıkışı itibarıyla mistik bir yahudi hareketidir.

İkinci diasporadan sonra sürgün psikolojisi yahudi zühd hayatına hız vermiştir. Erken Ortaçağ'larda İslâm coğrafyasındaki Karailer'in zâhidâne bir hayat yaşadığı bilinmektedir. Yahudi zühd hayatına ait Ortaçağ Avrupası'ndaki ilk ayrıntılı

bilgi daha çok mistik çevrelerden gelir. Kismen İslâm sülfiğinin etkisiyle şekillenen bu anlayışın klasik isimleri Bahya İbn Pakuda, İbn Cebiol, Abraham ben David, Abraham ben Hiyya ve İbn Meymûn ile oğlu Abraham ben Moşe ben Meymûn'dur. Bu gruptan pek çok yahudi zâhidi büyük oranda İspanya ve Mısır kökenlidir. Aynı yüzyıllarda Almanya'da, İtalyan yahudi kökenli Kolonymus ailesinin şekillendirdiği Hasidey Aşkenaz hareketi de bir zühd akımıdır. XV. yüzyıldaki İspanyol sürgününden XVIII. yüzyıla kadar yahudi çevrelerinde egemen olan anlayış tamamen olmasa da büyük oranda rasyonalitedir. Zühd hayatı ancak Marano ve Sabataycılık gibi Kabalist konverso hareketlerde kısmen devam etmiştir. XVIII. yüzyılda İtalyan kökenli Mose Hayim Luzzatto panteizmle karışık bir zühd yorumunu benimseyerek aradaki geçiş döneminin figürlerinden birini temsil eder. Bazı Kabalacı unsurlarla Aşkenaz mistisizminin kırışımı sonucunda Doğu Avrupa'da ortaya çıkan Hasidilik hareketi XVIII. yüzyılın sonlarında güçlenmeye başlamış, Kotzklü Menachem Mendel, Bratislavalı Nachman gibi önemli Hasidik liderler Yahudiliği zühd anlayışına dayalı bir perspektiften yorumlamaya çalışmıştır. Fakat bu bağlamda en önemli Hasidik lider Dov Baer'dir. Baer, kendini alçaltma (bittul hayaş) ve sadece Tanrı'ya adanma (devekut be Elohim) doktrinleri çerçevesinde tam bir zühd modeli ortaya koymuştur. Cinsel ilişkiye bütünüyle karşı olan Baer, Hasidik cemaate az yeme, az uyuma, dua ederek ve yalnız kalarak sadece Tanrı'ya düşünmeyi öngören bir yaşam modeli sunmuştur. Bununla birlikte Şneur Zalman'ın kurduğu rasyonel Hasidik ekolün zühde karşı olduğunu söylemek gerekir. Bugün yahudi zühd hayatı da büyük oranda bu tip Hasidik gruplar arasında devam etmektedir. Geleneksel Yahudilik ise aşırı zühd hayatına karşıdır.

Tek tanrılı dinler içerisinde zühd hayatının çok önemli olduğu ve kurumsallaştığı inanç Hıristiyanlık'tır. Hıristiyanlık ortaya çıkışından itibaren mistik bir yahudi ekolü arasında gelişmiş, gnostik çevrelerden gelen etkiyle Protestanlık hariç pek çok hıristiyan mezhebi zühd hayatını öngören bir model benimsemiştir. Bu tarz bir tutum zamanla kurumsallaşarak manastır hayatına kadar uzanan geniş bir etki alanı meydana getirmiştir. Zühd anlayışı hiçbir zaman Hıristiyanlığın marjinal yorumu olmamış, aksine ana Hıristiyanlık akımı resmî görüş olarak bu fikri benimsemiştir. Sadece Protestan gruplar katı

zühd hayatını tercih etmemiştir. Bu bağlamda Protestanlık "zühd Hıristiyanlığı" yorumuna karşılık "sosyal sofuluk" diye nitelendirilebilecek bir anlayış geliştirmiştir. Hıristiyan zühd hayatı Ortaçağ'da teolojisi oluşturulan, fakat pratiği daha öncele giden birtakım kavramlardan esinlenir. Bunların en önemlisi İsa'yı taklit etmek (imitatio Christi), dünya nimetlerini terk (contemptus mundi) ve melekvârî yaşamdır (angelikos bios). Bir zâhidin yaşama prensibi olan bu temel kurallar, hayatın geçiciliği, yaşamın aslı günaha kadar uzanan kirlî bir yanının bulunduğu ve Tanrı'ya yakınlaşmak için dünyaya ait her şeyden uzak durulması gerektiği şeklindeki bir inançtan kaynaklanır. Hıristiyan teolojisi bu inancın kutsal kitap temelli olduğunu ispatlamak için Matta (10/28; 19/12), Markos (8/34), Pavlus'un Korintoslular'a Birinci Mektubu (9/24-27) ve Korintoslular'a İkinci Mektubu'ndaki (1/4-7; 11/23-29) pasajları delil gösterir. Yeni Ahid'de tasvir edildiği şekliyle ilk hıristiyanlar mistik ve münzevi bir yahudi cemaatinin teşkil ettiği düşünülmektedir. Muhtemelen bu ana tema ile ilk hıristiyanların kıyâmetin yaklaştığı şeklindeki inancı ile birleşince dünyadan el etek çekme psikolojisi uygulamaya dönüştürülmüştür. Gerek Pavlus'un gerekse I. yüzyıldan itibaren içerisinde geliştiği gentile gnostisizminin hıristiyan teolojisine yaptığı mistik katkı hıristiyanların erken dönemden itibaren zâhidâne bir hayat tarzını benimsemesine yol açmıştır. Çoğu II. yüzyıla ait olan Barnabas'ın Mektubu, Pavlus ve Tekla'nın İşleri, Hermas'ın Çobanı, Didache gibi erken dönem hıristiyan metinleri zühd yaşantısının yaygınlığına ait referanslar içermektedir.

Origen, Ignatius, John Chrysostom, Augustine gibi erken dönem kilise babalarının zühd hayatını öven yazıları neredeyse çıkışından itibaren Hıristiyanlığın bu kültürden beslendiğine işaret eder. Zühd kültürünün henüz sistemleştirilmediği bu dönemde müminlerin kendi başlarına geliştirdiği yaşam tarzları vardı. Yemeden içmeden uzak duran, az uyuyan, çöllerde yaşayan, cinselliği terkeden ilk zâhidler çöl sakini (hermit), dünyadan uzaklaşan (ankorit), tek başına yaşayan (monk) gibi adlarla anılmaktaydı. Açık bir alanda yaşayarak bedenini bir yere zincirleyen ve ömrünün sonuna kadar orada kalan zâhidlere "hypaitraes", ömrünü bir ağaç üzerinde tamamlayanlara "dendritae", bir sütun üzerinde yaşayanlara "stylite" denilirdi. Bütün zâhidlerin prototipi her şeyden önce

İsâ, Vaftizci Yahyâ, Meryem, Mûsâ, Hanok ve Melkizedek gibi Eski ve Yeni Ahid şahsiyetleridir. Özellikle Mûsâ'nın kırk yıl çölde dolaşması zâhidlerin hayatlarını çölde geçirmelerine kaynaklık eden temel örnektir. Hıristiyan geleneği, gerek uygulaması gerek teolojisi ile zühd hayatının kökenini yahudi-hıristiyan kaynaklarına çıkarsa da bu kültürün içinde pagan-gnostik zâhidlerinin ve belki Hint dinlerinin etkisinin bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Öte yandan Hıristiyanlığın ilk asırlarındaki bu uygulamalara bütün hıristiyanların dahil olduğu söylenemez. Fakat hıristiyan inançlarının özündeki tanrı krallığının öteki dünyada kurulacağı tezi ile aslı günah doktrini sıradan insanların da hayata karamsar bakmasına yol açmıştır. Bu sebeple marjinal örnekler kadar olmasa bile mutedil hıristiyanların da yumuşak bir zühd yaşantısını benimsediği bilinmektedir.

İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı serbest din olarak tanımasından itibaren (313) erken dönem zühd hayatının sistemleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Şehirlerde daha rahat yaşama imkânının ortaya çıkması, imparatorluğun sosyal-ekonomik yapısına entegrasyon ve kilise kurumunun kökleşmesi gibi hususlar bazı hıristiyanların daha dengeli bir hayat tarzını benimsemesine yol açarken daha az sayıda insanın özelleşmiş bir zühd hayatına eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada zühd kültürü manastır hayatına dönüşmeye başlar. Mısır, Filistin, Suriye bölgelerinden Anadolu ve Avrupa'ya yayılan manastırlar V. yüzyıldan itibaren zâhidlerin merkezi haline gelmiştir. Erken dönem zühd ve manastır hayatıyla ilgili en önemli klasik eserlerin başında V. yüzyılda bugünkü haline ulaşan *Aphrothegmata Patrum* (çöl babaları) adlı eser gelir. *Patrum*'da bu dönem zâhidlerinin sık sık tuttukları oruçlardan, sürekli dua edişlerinden, cinsellikten ve her türlü zevkten kaçındıklarına dair yüzlerce örnek vardır. Hıristiyan mezheplerinin ortaya çıkışından itibaren kurumsal olarak zühd hayatına yönelik unsurlar farklılaşmaya başlasa bile zâhid tipolojisi söz konusu olduğunda teolojik argümanlar arasında farklılık yoktur; bu tipoloji İsâ'yı taklit ederek dünyaya ait her türlü nimetten uzak durmaktan ibarettir.

Ortaçağ'lardan itibaren zühd hayatının alışılmış unsurlarına bedeni zorlamanın doruk noktasına ulaşacağı yeni uygulamalar dahil edilmiş, vücuda işkence yapma anlamına gelebilecek birtakım ritüeller icat edilmiştir. Pavlus'un Korintoslular'a Birinci Mektubu (9/27) ve Koloseliler'e Mektup

(1/24) gibi kaynaklara dayanarak özellikle Katolik kilisesinde varlığını sürdüren birtakım uygulamalar ortaya çıkmıştır. Acı arıcılığı ile hem İsâ'nın çilesine ortak olma hem de onunla bir olma tecrübesini sağlayan bu uygulamaların başında kendini kırbaçlatma gelmektedir. Bu geleneğin bilinen ilk örneklerinden biri XI. yüzyıl azizlerinden Saint Dominik Lorikatus'tur. Assisili Francis ise elinde İsâ'nın çarımhtaki çivi izlerine benzer izler açabilen bir kişidir. Sirenali Catherina (XIV. yüzyıl) kendini kırbaçlatmış, günlerce uyumamış, Loyolalı Ignatius (XVI. yüzyıl) üzerine vücudunu tahriş eden kıldan elbiseler giymiş ve bedene ağırlık takarak yaşamış, Avıvalı Teresa acı seanslarıyla kendinden geçmiştir. Özellikle Haçlı seferlerinden sonra Avrupa coğrafyasında yayılan bu akıma Latince "kırbaçlamak" fiilinden esinlenerek "flagellare" denmektedir. Bu akım günümüzde Opus Dei, Guardia Sanframondi, Penitentes gibi Katolik gruplarda hâlâ devam etmektedir.

XVI. yüzyıldan itibaren Protestanlık zühd hayatına şiddetli eleştiriler getirmiştir. Her ne kadar bu mezhepte İsâ'nın yaşadığı saf hayata dönüş ve kontrollü yaşam gibi kavramlar mevcut olsa da bunlar Protestanlık'ta hiçbir zaman zühd hayatına varacak şekilde radikalleşmemiştir. Katolik, Ortodoks, Süryânî, Ermeni gibi pek çok hıristiyan mezhebinde benimsenen gerek aslı günah kavramını kabul gerekse acı yoluyla İsâ ile birleşme teolojisi Protestanlık tarafından reddedilmiştir. Luthercilik gibi bazı Protestan gruplarında var olan manastır hayatı daha çok müsterek bir sadelik anlayışı üzerine oturmaktadır. Muhtemelen çok eski çağlarda, tanrısal güçlerle ilişki kurmak için bedene ait birtakım dünyevi hazları terketme anlayışına dayalı olarak ortaya çıkan zühd hayatı zamanla dinlerin mistik yorumları içerisinde şekil değiştirerek kurumsallaşmış ve günümüze kadar gelmiştir. Toplumların sosyal-psikolojik sarsıntı dönemlerinde birtakım sıkıntıları telâfi etme rolünün keşfedilmesi zühd anlayışının gelişmesindeki en önemli sebeplerden biri olmuştur. Bu anlayış, Hint ve hıristiyan geleneklerinde marjinal bir fenomen haline bürünürken Yahudilik ve İslâm gibi dinlerde daha dengeli bir kültür haline gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

S. D. Fraade, "Ascetical Aspects of Ancient Judaism", *Jewish Spirituality* (ed. A. Green), New York 1986, s. 255, 256, 263; D. Burton-Christie, *The Word in the Desert*, London 1993, s. 13, 15, 16; D. Biale, "The Lust for Asceticism in the Hasidic Literature", *Jewish Explorations of Sexuality*

(ed. J. Magonet), London 1995, s. 54, 55, 56; L. A. Babb, *Absent Lord: Ascetics and Kings in a Jain Ritual Culture*, London 1996, s. 102-110; E. A. Clark, *Reading Renunciation: Asceticism and Scripture in Early Christianity*, London 1997, s. 14, 15, 17, 19; N. Shah, *Jainism*, London 1998, s. 39, 40, 42; J. Bronkhorst, *The Two Sources of Indian Asceticism*, Delhi 1998, s. 45, 46, 48, 50; E. Diamond, *Holy Men and Hunger Artists: Fasting and Asceticism in Rabbinic Culture*, London 2004, s. 75-80; I. Kinnard, "Imitatio Christ in Christian Martyrdom and Asceticism: A Critical Dialogue", *Asceticism and its Critics* (ed. O. Freiberger), New York 2006, s. 131, 132, 143; S. L. Hausner, *Wandering with Sadhus: Ascetics in the Hindu Himalayas*, New York 2007, s. 35, 36, 37, 40; R. Finn Op, *Asceticism in the Graeco Roman World*, New York 2009, s. 11, 12; C. H. Knights, "The Rechabites of Jeremiah 35: Fore-runners of Essenes", *Journal for the Study of the Pseudepigrapha*, V/10, London 1992, s. 81, 82; D. G. Hedesan, "Asceticism in Eastern Orthodox Christianity", *Carnival: Journal of the International Students of History Association*, V/33, London 2000, s. 28-31; R. Nikolsky, "The History of the Rechabites and the Jeremiah Literature", *Journal for the Study of the Pseudepigrapha*, XIII/2, London 2002, s. 189, 190.

KÜRŞAT DEMİRCİ

ZÜHD ve REKÂİK

(الزهد والرقائق)

Hz. Peygamber'le ashabının zühd hayatına dair rivayetler ve bu konuyla ilgili literatür için kullanılan terim.

Zühd, Hz. Peygamber'in ve ashabının hayat tarzını örnek alarak onlar gibi yaşamaya çalışmak, dünyaya gereğinden fazla değer vermemek, bu konuda başarılı olmak için de insanı dünyevî arzuların baskısından kurtarıp iç huzuruna götürecektir, dünya ve âhiret dengesini sağlayacak âyet ve hadisleri kendine rehber edinmektir. İslâm dininde insanın Allah'ı ve âhiret gününü unutacak derecede dünya hayatına bağlanmaması, yaratılış amacının bilincinde olması, dünya nimetlerinden meşrû şekilde faydalanırken ebedî hayata da hazırlık yapması hedeflenmiş ve, "Rabbimiz! Bize dünyada da âhirette de iyilik ver" diye dua etmesi (el-Bakara 2/201) tavsiye edilmiştir. **Rekâik** ise "ince ve yumuşak" anlamındaki **rikâk**ın çoğulu olup hadis kitaplarında zühd hayatını öngören hadislerin bir araya getirildiği bölümlere "kitâbü'r-rikâk" ve "kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik" adı verilmiştir. **Rikâk** da "yumuşak kalplilik" anlamındaki **rikkat** kelimesinin çoğuludur.

Zühd ve rekâik konusuyla ilgili hadisler başlangıçta hadis kitaplarında bir bölüm halinde yer alırken sonraları bu konuda